

Iluminismul este o mișcare ideologică și filozofică, cu importante consecințe culturale, sociale și politice, caracterizată printr-un vădit cult al rațiunii, științei și umanismului, manifestat în întreaga Europă a secolului al XVIII-lea. Prin iluminism se atacă fundamentele absolutismului în viața politică, pe cele ale dogmatismului în știință și religie, introducându-se o perspectivă mai critică și sistematică, în ciuda mecanicismului său ușor rudimentar, care caută să articuleze toate cunoștințele despre lume și societate într-o singură construcție echilibrată și sintetică.

Un nou curent

Expresia caracterului raționalist-sintetic o constituie Enciclopedia franceză, publicată între 1751 și 1780 sub redacția lui Diderot și d'Alembert. Se conturează idea că omul deține supremația în univers și are capacitatea infinită de a progresa. Acesta se eliberează de obscurantism și postulate dogmatice opresive, descoperind religia naturală și dreptul bazat pe ideea de libertate și proprietate, temelia societății contractuale, politica naturală. Făcând uz de puterea cvasiabsolută a rațiunii, iluminismul are o nuanță dominantă practică, didactică și educativă. Iluminismul corespunde concepției kantiene de ieșire din imposibilitatea de a utiliza eficient propriile facultăți intelectuale. În filozofie se caută un sistem ideal de guvernare, în literatură se caută căile optime de formare a omului social și moral.

Iluminismul este așadar ideologia dominantă a secolului al XVIII-lea. Noua ideologie oglindeste năzuințele forțelor sociale dornice de progres, potrivnice vechilor rânduieli. Ideile iluministe vor patrunde către sfârșitul veacului și în țările române: prin filiera italo-austriacă în Transilvania, unde cărturarii vin în contact cu varianta preocupată de rolul educației, de răspandirea cărților, de întemeierea școlilor publice și prin filiera greacă sau rusă în Țara Românească și Moldova, unde se dezvoltă o apropiere față de iluminismul francez de factură preponderent filozofică. Generic cunoscut sub denumirea de Școala Ardeleană, reprezentat mai ales de filologi și istorici, dar și prin unicul mare scriitor al epocii, Ioan Budai-Deleanu, iluminismul transilvan a avut rolul de a resuscita spiritul național. Fundamentele revendicărilor seculare ale națiunii române sunt induse de ideile dreptului natural, contractului social bazat pe egalitate, libertate individuală și suveranitate națională.

Ce se modifică și ce rămâne?

Curentul a modificat doctrinele politice și gândirea tradițională despre poziția omului în univers, dar "viața culturală și intelectuală românească a avut o dinamică proprie"[1] prin se care se conturează o direcție specifică a iluminismului european în principate. Întâlnirea cu Europa Occidentală le-a dat posibilitatea să-și dea seama de contrastul izbitor între modul său de viață și existența lor înapoiată. O caracteristică a iluminismului românesc a fost preocuparea pentru problemele specifice ale societății. Astfel, ideile sale erau un mijloc de a atinge scopuri practice pentru boieri și clerul înalt. Ideile de dragul ideilor nu reprezentau o atracție întrucât țările române se confruntau cu permanenta amenințare a dominației politice și culturale străine, a cărei înlăturare a acaparat toate energiile.

Printre trăsăturile distinctive ale iluminismului românesc putem enumera: lipsa anticlericalismului, pentru că Biserica avea un rol primordial în viața publică și asigura servicii sociale indispensabile; laicizarea treptată a culturii simultană unei mișcări de renaștere spirituală sub oblăduirea lui Paisie Velicovschi, totuși Biserica cedează rolul de conducere intelectuală; prezența religiei în scrierile laice, dar mai mult ca o formalitate, deoarece se milita pentru primatul rațiunii și antropocentrism.

Intellectualii români s-au implicat într-un “proces de autocunoaștere, care le-a dat o mai înaltă conștiință națională și o nevoie nestăpânită de a-și defini locul în Europa”[2]. Ei examinează sistemul de valori pe care se întemeiau societatea și politica, atacând chiar stâlpii: boierii, considerați parazitari chiar de Mihail Sturdza, înaltul cler, dar nu s-a ajuns până la cererea abolirii rangurilor sau înlocuirea Bisericii tradiționale, ci doar la o reformă instituțională. Criticile acerbe erau îndreptate și împotriva suzeranității otomane și administrației fanariote, care au provocat dezordine în treburile publice și au deformat sufletul masei populației.

Ce se dorește?

Se dorea întemeierea noilor instituții pe baze teoretice ferme și s-a acordat atenție sporită începuturilor și evoluției societății civile. Se accepta ideea contractului social, dar fiind formulate foarte general, identificarea originii împrumutului este dificilă. Ideea oricum cunoaște o largă răspândire în hrisoave domnești și documentele programatice de la 1821.

Gândirea iluministă este completată de suflul revoluționar francez. În aplicarea revoluției la propriul cadru istoric, boierii români au distins epoca de aur, argint și bronz, ultima treaptă a decadentei fiind asociată fanarotismului. Boierii și intelectualii priveau însă cu optimism spre viitor, convinși fiind că odată îndepărtată dominația străină, se va putea construi o societate modernă.

Boierii pe de altă parte, tindeau să creadă că propria lor clasă e forța motrică a întregii țări. Totuși, aceștia nu erau indiferenți față de celelalte clase, aprobând abolirea iobăgiei, dar nu aveau un plan bine elaborat de rezolvare a racilelor economice și sociale. Adevărata vocație a scriitorilor boieri era gândirea politică. Alcătuind proiecte de reformă constituțională și administrative de o mare originalitate, ei nu au renunțat însă la prejudecățile de clasă. Majoritatea pleda pentru absolutismul luminat. Aveau puține speranțe ca o guvernare luminată să fie introdusă în principate atâta vreme cât acestea erau sub administrație străină. O idee era și cea a monarhiei constituționale, adică un simplu sfat boieresc ce ar fi limitat puterea domnitorului, dar și cea a unei republici, din același considerent de asigurare a predominării clasei boierești. Un exemplu cuprinzător prin caracterul său reprezentativ este proiectul republicii aristo-democraticești din 1802 al lui Dimitrie Sturdza.

Individ vs. Colectiv

Schimbarea de mentalitate se reflectă și în preocuparea pentru drepturile individuale. “Un astfel de punct de vedere venea în contradicție cu preocuparea aproape exclusivă a legislației românești în privința drepturilor colective, o poziție evidentă în atitudinea față de proprietate”[3]. Bunăoară, în Sobornicescul Hrisov legea a fost definită ca instrument de garantare a proprietății private (1785), idee punctată și mai bine de către Codul Callimachi din 1817, avansând concepția iluministă că dreptul la proprietate e un drept absolut.

Spiritul de toleranță a crescut prin neglijarea datinilor religioase și creșterea spiritului laic în rândurile celor educați. Opoziția față de Islamism și catolicism avea oricum rațiuni practice, fiind asociată cu extinderea influenței politice și economice otomane și austriece. Codul Callimachi menționează însă că apartenența religioasă nu afecta drepturile individuale.

Intellectualitatea secolului al XVIII-lea se preocupa și de legarea trecutului cu prezentul, fiind atrasă din ce în ce mai mult de ideea de națiune. Conștiința etnică era în curs de definire, deși nu s-a realizat o doctrină coerentă asupra națiunii și independenței acesteia. Izvoarele acesteia erau tradiția bizantin-ortodoxă și originea romană, ultima componentă căpătând un rol tot mai pregnant în lupta pentru stimularea renașterii naționale și împlinirea revendicărilor politice.

Chesarie din Râmnic, Naum Râmniceanu sau Dinicu Golescu considerau originile române o modalitate de reintegrare în istoria europeană și contrastau vremurile glorioase cu prezentul

fanariot decadent.

Național și European

Se conturează totodata viziunea asupra Principatelor ca parte a Europei, care a fost slujita de acestea împotriva tăvălugului otoman, de aceea regimul fanariot era perceput ca o ruptură cu Europa. Imaginea sa era asociată cu aceea a unei lumi luminate, cu o bunăstare fondată pe știință și educație, cu un izvor de cunoaștere, cum considera Gavriil Callimachi încă din 1733. Se subliniază din ce în ce mai mult ideea că structurile unei civilizații orientale nu pot asigura progresul unui popor european.

Acolo unde se mai mențineau dominația străină și exploatarea socială și națională, iluminismul părăsește cosmopolitismul și trece în slujba conturării ideologiei naționale pentru obținerea emancipării popoarelor. Originea romană, continuitatea pe teritoriul național, unitatea etnică și lingvistică sunt coordonate majore ale activității istorice și filologice din această perioadă.

Bogata cercetare poate fi exemplificată prin lucrările lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai (*Elementa linguae daco-romanae sive valahicae*), Petru Maior (*Istoria pentru începuturile românilor în Dacia*) sau Ioan Budai-Deleanu (*De originibus populorum Transylvaniae*), reprezentanții Școlii Ardelene. Lor li se datorează continuarea ideilor istorice ale cronicarilor, dezvoltarea conștiinței în privința originii etnice comune și a unității de neam și limbă, stimularea studiului istoriei înțelese ca disciplină fundamentală, culturalizarea prin stimularea învățământului, traducerea cărților fundamentale din cultura europeană, necesitatea introducerii alfabetului latin.

Ideile iluministe sunt artistic sintetizate în *Țiganiada* lui Deleanu, epopee eroi-comico-satirică, în care poetul explorează diversele conflicte generate de mentalitățile unei colectivități umane incompatibile cu organizarea socială, refractare sacrificiului pentru o cauză îndepărtată. După modelul clasic francez, Budai-Deleanu satirizează societatea feudală cu toate instituțiile și defectele ei morale, fixând trăsăturile umane într-o viziune caricaturizantă, și demonstrează totodată virtuțile poetice ale limbii române. Autor: Irina Maria Manea SURSA: [Historia.ro](http://istoria.ro)